

dr. sc. Mario Perestegi

VERSETI I KRAĆI PRELUDIJI FRANJE DUGANA ST.

1. Verseti i kraći preludiji (1893. – 1901./1906.)

Unutar orguljaške ostavštine Franje Dugana st. (1874. – 1948.) nailazimo na kraće orguljske skladbe uglavnom polifono koncipirane, takozvane versete, te nekoliko kasnijih kraćih homofonih radova u obliku preludija. Verseti su nastali tijekom studija polifonije kod Vatroslava Kolandera (1848. – 1912.), orguljaša zagrebačke katedrale kod kojega je Franjo Dugan st. privatno učio. Svrha ovih uradaka ima i praktičnu narav. Verseti su se rabili tijekom liturgije, ali i u pedagoške svrhe prilikom svladavanja tehničkih problema pri sviranju orgulja. Mnogi su orguljaši kao svoje prve skladbe za orgulje izvodili Duganove versete i preludije. Tijekom pretkoncilskoga obreda u Katoličkoj Crkvi mnogi dijelovi liturgije trebali su se upotpuniti glazbom bez pjevanja. Za takva mjesta rabile su se kratke orguljaške skladbe koje je pak mogao izvesti tek pokoji vrsni orguljaš, kakvih je bilo malo u našim krajevima. Uz razne dijelove liturgije koje je trebalo povezivati orguljanjem takve su se skladbe svirale uoči početka liturgije kada su orgulje punijim zvukom uvodile i pratile procesije do svetišta, na završetcima liturgijskih slavlja te kao međustavci povezujući segmente liturgije. U rukom pisanoj zbirci *Kompozicije za orgulje*, izdanoj 1925. godine, Dugan u uvodu navodi da se u zbirci nalazi »... 12 manjih sastava (većinom verseta) u

običnim dur-premetima i 12 u svim molpremetima«.

Verset je po definiciji kraća orguljska skladba (preludij/međuigra/postludij) koja je nastala kao supstitut za pjevni dio. Ova se praksa razvila u katoličkoj crkvenoglazbenoj praksi koja je dopuštala da se umjesto pjevanoga versa, kitice ili strofe, otuda i naziv, odnosno pojedinih stihova misnoga stavka, *himna*, *psalma* ili *Magnificata*, alternativno izvode kraće orguljske partije. Već potkraj 16. stoljeća oblikuju se verseti bez *cantus firmusa*, povezani tek tonalno s određenim liturgijskim predloškom; građeni su imitativno, većinom u tehnicima fuge¹.

Značajke verseta Franje Dugana st.:

- a) građeni su imitativno – polifono
- b) jasno je izražena dinamička oznaka na početku svake skladbe koja se ne mijenja do završetka
- c) jasno je izražena oznaka tempa na početku skladbe
- d) artikulacija je vrlo detaljno označena.

Svi su verseti pisani u dvama sustavima, osim 21. i 22. verseta² koji su pisani u tri sustavima. Upotreba pedala jasno je izražena i u dvosustavnom bilježenju notnoga teksta.

¹ *Muzička enciklopedija*, sv. III, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977., str. 657.

² F. DUGAN, *Kompozicije za orgulje*, Zagreb, vlastita naklada, 1925., 13–16.

Broj verseta ³	Tonalitet	Mjera	Dinamička oznaka	Oznaka tempa	Broj glasova	Broj taktova
1.	C-dur	3/4	<i>mf</i>	Moderato	4	12
2.	G-dur	2/4	<i>f</i>	Andante	4	9
3.	D-dur	6/8	<i>p</i>	Allegretto	4	10
4.	A-dur	6/4	<i>mf</i>	Allegretto	4	16
5.	E-dur	2/2	<i>mf</i>	Andante	5	21
6.	H-dur	3/4	<i>mf</i>	Allegretto	4	13
7.	Ges-dur	6/8	<i>p</i>	Moderato	4	7
8.	Des-dur	3/2	<i>mf</i>	Andante	4	12
9.	As-dur	4/4	<i>f</i>	Allegro	4	11
10.	B-dur	2/2	<i>mf</i>	Largo	5	8
11.	Es-dur	3/4	<i>f</i>	Andante	4	24
12.	F-dur	4/4	<i>f</i>	Alla moderato	5	10
13.	a-mol	4/4	<i>f</i>	Allegretto	4	7
14.	e-mol	3/4	<i>mf</i>	Moderato	4	10
15.	h-mol	6/8	<i>mp</i>	Andante con moto	4	10
16.	fis-mol	2/2	<i>mf</i>	Andante	4	17
17.	cis-mol	3/2	<i>p</i>	Moderato	4	13
18.	gis-mol	6/4	<i>mp</i>	Larghetto	4	16
19.	dis-mol	2/4	<i>f</i>	Sostenuto	5	21
20.	b-mol	4/4	<i>f</i>	Con moto	5	15
21.	f-mol	6/4	<i>mf</i>	Andante	5	23
22.	c-mol	2/2	<i>ff</i>	Allegro ma non troppo	4	22
23.	g-mol	3/2	<i>mf</i>	Bez oznake tempa	4	6
24.	d-mol	4/4	<i>mp</i>	Moderato	4	13

Osim ova 24 verseta u zbirci F. Dugana *Kompozicije za orgulje* (Zagreb, 1925.) nalaze se još četiri skladbe koje

sudeći po teksturi nisu verseti nego bi im više pristajao naziv preludij. Iznimka je drugi po redu s oznakom tempa *Andante sostenuto*⁴ koji jest verset. Ove

³ F. DUGAN, *Kompozicije za orgulje*, Zagreb, vlastita naklada, 1925.

⁴ Isto, 17.

četiri skladbe ne spadaju u skupinu koju je Dugan zaokružio kao cjelinu. Značajka prvoga, trećega i četvrtoga preludija jest da započinju s nastupom cijeloga akorda. Već spomenuti drugi po redu verset troglasan je S-T-B.

Iako je za glas alt kroz prvih 6 taktova ispisana stanka u svakom taktu, ta se

praksa prekida kroz 7., 8., i 9. takt. Tek se u predzadnjem 10. taktu pojavljuje alt sa samo dva tona.

Jedanaesti, zadnji takt je peteroglasan. Svi kriteriji oznaka i artikulacije zadržani su i kod ovih skladbi kao i u svim ostalim skladbama iz zbirke izdane 1925. godine.

Broj skladbe ⁵	Tonalitet	Mjera	Dinamička oznaka	Oznaka tempa	Broj glasova	Broj taktova	Oblik
1.	B-dur	4/4	<i>p</i>	Andante	4	8	Preludij
2.	g-mol	2/4	<i>mf</i>	Andante sostenuto	3 (4?)	11	Verset
3.	Es-dur	4/4	<i>p</i>	Andante	4	7	Preludij
4.	A-dur	2/4	<i>mf</i>	Adagio	4	15	Preludij

Prateći razvoj verseta kroz povijest u opusima europskih skladatelja možemo ih podijeliti na one koji imaju *cantus firmus* s uporištem u već poznatoj melodiji i slobodne versete koji nisu vezani ni za kakvu već poznatu melodiju.

U ovu drugu skupinu spadaju Duganovi verseti koji se po svim značajkama uklapaju u tradicijsku ostavštinu europskih skladatelja koji su skladali versete.

Praktična upotreba verseta u našoj crkvenoj tradiciji bila je izraženija do liturgijske reforme nakon Drugoga vatikanskoga sabora (1962. – 1965.). Nakon uvođenja novoga reda u liturgiju izgubila su se mjesta tijekom kojih bi orguljaš mogao izvoditi versete. Verseti su danas potpuno izgubljeni iz upotrebe, ali stoje kao dokaz vremena u kojem su bili naveliko korišteni. Sama koncepcija verseta pogodna je za studij imitacije i polifonije, ali i za svladavanje tehnike sviranja orgulja te pravilnoga artikuliranja i provođenja artikulacije kroz sve glasove. Kompozicijska tehnika verseta Franje Dugana st. na primjeru četvrtoga verseta u A-duru i 13. u a-molu:

4. verset A-dur / mjera 6/4 / Allegretto / 4 glasa

Verset je oblikovan prema strogim kontrapunktskim načelima u tehnici imitacije. Tema je dijatonska i vokalnoga karaktera, spada u skupinu *andamento* tema, a sastoji se od dviju fraza. Završni ton teme ujedno je prvi ton sljedeće fraze te tako daje osjećaj dinamične kretnje potencirane kvartnim skokom. Prvi nastup teme *dux* je u sopranu, odgovor *comes* je u dominantnom tonalitetu. Sli-

⁵ Isto, 17-18.

jedi *dux* u tenoru te *comes* u basu. Nakon nastupa teme u svim glasovima verset je proširen s još četiri takta koji se koriste melodijskim elementima iz tematskoga sadržaja.

13. verset a-mol / mjera 4/4 / Allegretto / 4 glasa

Kao i prethodni, i ovaj je verset oblikovan u tehnici imitacije. Tema je dijatonska i vrlo kratka, spada u skupinu *attacco* tema, tj. vrlo kratkih i lagano pamtljivih tema. Tema je u jednoj frazi s melodijskom linijom koja je u uzlaznoj putanji, tek zadnji ton ima suprotni smjer i smiruje dinamičnost tematske melodije. Nastupi teme redaju se od soprana do basa po redu tvoreći gusto polifono tkivo koje se smiruje petim nastupom teme u soprano, ali nastup ima obrnut smjer melodijskoga kretanja – prema dolje te se zaustavlja na tonu a¹ u vrijednosti cijele note pod kojom još jednom nastupa tema u basu i to u A-duru u kojem i završava ovaj kratki verset.

Ovaj način oblikovanja verseta zadržan je uz neka mala proširenja koja se uglavnom nalaze nakon zadnjega nastupa teme. Versete ovoga tipa ne nalazimo u opusu drugih hrvatskih skladatelja i zato je njihova vrijednost u sveukupnoj orguljaškoj literaturi od velikoga značaja.

U izdanju »Svete Cecilije« u prošlom stoljeću⁶ izdana je zbirka koja sadrži 40 kraćih skladbi od kojih je 25 *verseta*, 9

⁶ Franjo DUGAN, *Skladbe za orgulje*, Izdanje »Svete Cecilije«, ne nalazi se podatak koje je godine knjižica izdana.

kraćih preludija te 6 *fughetta*. Podatci o uredniku i godina izdanja nedostaju. Među skladbama u zbirci nalaze se sva 24 *verseta* koji su i u zbirci *Kompozicije za orgulje* Franje Dugana st. iz 1925. godine te još jedan verset u C-duru⁷. U ovoj zbirci ni jedan verset nema oznake tempa. Na zadnjoj, 40. stranici (koja nije numerirana), nalazi se *sadržaj* u kojem su navedeni tonaliteti te broj stranice na kojoj je prva skladba dotičnoga tonaliteta. Tako u zbirci imamo skladbe u 9 dur i 9 pripadajućih paralelnih mol tonaliteta.

Franjo Dugan, SKLADBE ZA ORGULJE / Izdanje »Svete Cecilije«

Tonalitet	Broj skladbi
C-dur	3
G-dur	3
D-dur	2
A-dur	1
E-dur	1
F-dur	3
B-dur	3
Es-dur	2
As-dur	2
a-mol	3
e-mol	3
h-mol	2
fis-mol	1
cis-mol	2
d-mol	2
g-mol	3
c-mol	1
f-mol	1
dorski	1 (33.)
frigijski	1 (38.)

⁷ F. DUGAN, *Skladbe za orgulje*, Izdanje »Svete Cecilije«, 4.

Zbirka *Skladbe za orgulje* Franje Dugana u izdanju »Svete Cecilije« uz versete sadrži i 9 preludija koji su skladani homofonom kompozicijskom tehnikom u pravoj orguljaškoj maniri. Dinamička koncepcija preludija je slojevita; u svakom se preludiju zahtijevaju barem dvi-

je, a kod nekih i više dinamičkih promjena. Ovi se preludiji mogu usporediti s praksom njemačkih skladatelja koji tijekom devetnaestoga stoljeća za liturgijsku upotrebu skladaju preludije koji imaju nazive po svojoj funkciji. Tako preludije dijelimo u pet skupina:

Njemački naziv	Slobodan prijevod	karakterizacija
Vorspiel	Uvodni preludij, Predigra	Svečani preludij koji se izvodi na početku liturgijskoga slavlja. Obično se izvodi sa zasićenim orguljaškim zvukom (<i>Organo pleno</i>).
Zwischenspiel	Međuigra	Povezuje dva dijela liturgije ili služi kao poveznica pri izvođenju dviju većih skladbi. Dinamika je tiha (<i>pp</i> , <i>p</i>) ili srednje glasna (<i>mf</i>).
Nachspiel	Zaključni preludij (Postludij)	Skladba koja se izvodi na završetku liturgije glasnije je dinamike (<i>Organo pleno ili Tutti</i>).
Vor-oder Nachspiel	Preludij - Postludij	Skladba koja po svojem karakteru odgovara i uvodnom i završnom preludiju.
Übergangspiel	Modulativni ili prijelazni preludij	Ovaj tip preludija karakterizira modulacija. Početak i završetak istoga preludija razlikuju se po tonalitetu. Upotreba ovakvih preludija je svrhovita. Njihova je namjena povezivanje dviju većih skladbi raznih tonaliteta. Prijelazni su preludiji uglavnom vrlo kratki s egzaktnim harmonijskim funkcijama te s jasnom, funkcionalnom kadencom koja daje snažan osjećaj novoga tonaliteta.

Među njemačkim skladateljima koji su skladali ovakav tip praktičnih djela za orgulje ističe se Christian Heinrich Rinck (1770. – 1846.) s više od četrinsto kraćih preludija različitih karaktera svrstanih u četiri opusa 37, 48, 120, 143. Johannes Diebold (1842. – 1929.) skladao je više od dvjesto preludija koji se nalaze u zbirkama op. 50, 54, i 109 te Johannes Plag (1863. – 1921.) op. 54.

Po svojoj značajki Duganovim preludijima odgovara sljedeća funkcija u liturgiji:

C-dur	Zaključni preludij
G-dur	Uvodni preludij
B-dur	Međuigra
B-dur	Međuigra
a-mol	Međuigra
Dorski	Međuigra
D-mol	Zaključni preludij
g-mol	Međuigra

***

Iako danas verseti više nemaju onu ulogu koju su imali prije Drugoga vaticanskoga koncila, inventivnost ovih kratkih skladba i dalje nadahnjuje te oni služe kao dobri primjeri studija polifonije.

Preludiji, posebno u C-duru, a-molu i G-duru i danas su veoma popularni među orguljašima te zasigurno spadaju u najizvođenija Duganova orguljska djela.